

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КАО ЛАКУНЕ (НА МАТЕРИЈАЛУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)

Сажетак: Не само по својој специфичној структури, већ нарочито по својој вишезначности фразеологизми су веома сложене лексичке јединице. Они су и пројекција националне свести народа, огледало традиције разних нација и није их лако истражити. Зато је овај рад и настао као покушај да се лакуарна природа фразеологизама најпре опише, а затим и класификује, узимајући у обзир сву њихову сложеност и специфичност у оквирима руског и српског језика. Опсежна анализа обухватила је лингвистичка и нелингвистичка својства фразеологизама. У оквиру лингвистичких издвојени су различити критеријуми за класификацију: семантичка структура, лингвостилистичке особине и сл.

Кључне речи: фразеолошка лакуна, фразем, фразеолошки обрт, спојивост

1. Фразеологизми су у приличној мери заокупљали пажњу научника, јер представљају веома сложене, многозначне, вишечлане лексичке јединице за чије разумевање значење појединачне лексема која улази у њихов састав не мора ништа да значи. Многи филолози и лингвисти су покушали да дефинишу фразеологизам, а међу њима треба истаћи В. В. Виноградова, В. П. Жукова, Н. В. Калињина, А. И. Молоткова, В. М. Мокијенка.¹ Ми се нисмо одлучили ни за једну од постојећих дефиниција фразеологизама, већ ћемо дати општу дефиницију фразеологизама или „фразеологическог оборота“ (рус.) по којој је фразеологизам специфичан језички израз, који се у језику појављује у непроменљивој (окамењеној) форми и, као и реч, врши номинативну функцију у њему и истовремено карактерише одређени предмет или појаву. Дакле, фразеологизми као и речи именују стварност: предмете, радње, особине и карактеришу их позитивно или негативно. Али истовремено, за разлику од посебних лексема, фразеологизми своје значење остварују *искључиво као недељива целина*.

Рекли смо већ да су то веома сложене, вишезначне и вишепланске јединице, те због наведених карактеристика могу представљати проблем за

¹ Види: В. В. Виноградов, *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, Москва, 1986; В. П. Жуков, *Семантика фразеологических оборотов*, Москва, 1978; А. В. Калинин, *Лексика русского языка*, Москва, 1978; А. И. Молотков, *Основы фразеологии русского языка*, Ленинград, 1977; В. М. Мокиенко, *Славянская фразеология*, Москва, 1989.

употребу и разумевање не само у језику у коме настају. На међујезичком плану њихово разумевање и превођење представља још већи проблем. У овом контексту истакли бисмо њихову неоспорну суштину која лежи у култури и духовности одређене нације: „фразеологија – ценнейший источник сведений о его культуре и народной ментальности“.² Њихово значење се реализује као искључиво недељива целина, а управо као такво не постоји у свести носилаца неких других језика, културе и традиције (иако се можда његови појединачни елементи и могу разумети). На тај начин се ствара празнина код носилаца другог језика (културе или традиције). Због тога смо, са становишта наше анализе, фразеологизме посматрали као *врсту лакуна* те смо их у том смислу и укључили у истраживање.

По степену непреводивости бугарски теоретичари превођења Влахов и Флорин стављају фразеологизме у сам врх, заједно са паремиолишким исказима. Они истичу „хипнозу оригинала“ и предлажу нови појам у вези са преводом фразеологизама – „хипнозу речи“, тј. компонената фразеологизма које заклањају од преводиоца право значење целине [Влахов, Флорин 1986: 180–181].

Фразеолошка јединица је блиска лексеми (речи) семантички и функционално-граматички, али није са њом идентична. Главна разлика између фразеологизма и речи је у специфичностима његове семантике. Реч у језику може имати директно и пренесено, сликовито значење. Нпр. реч *осёл* („магарац“) у директном значењу је – ‘животиња са дугачким ушима из породице копитара’. У руском, као и у српском језику ова реч има и фигуративно значење – ‘глуп и тврдоглав човек’. За разлику од речи, значење фразеологизама је увек фигуративно, метафорично, сликовито. Опште значење, смисао фразеологизма немогуће је разумети полазећи од простог збира значења његових делова, тј. речи које улазе у његов састав. Нпр.: *кот наплакал* – значи „веома мало“, *кормить завтраками* – обећати и не испунити обећање, *делать из мухи слона* – страшно преувеличавати нешто (уп. у српском: правити од комарца *магарца*).

Идиом, тј. фразеологизам, јесте везани сликовити израз са „скривеним“ смислом, „скривеним“ значењем [Баско 2003: 8]. Носиоци језика препознају, разумеју тај „скривени“ смисао фразеологизма, док је за представнике других култура то, као што смо већ поменули, често лингвистичка загонетка, тајна. Управо су због тога фразеологизми лакуне за представнике страних култура, односно за њихов матерњи језик.

Термин *фразем* се у последње време чешће употребљава у литератури српских теоретичара.³ Осим тога, А. Менац је већ у првим својим радовима

² Ю. Т. Листрова – Правда, *Русский язык и культура*, Воронеж, 2004, с.45.

³ Ову констатацију износи Д. Мршевић-Радовић (в. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме* (у савременом српскохрватском језику), Београд, 1987, стр. 12.), наводећи употребу овог термина у радовима Ј. Матеша: *О поредбеном фразему у хрватском језику* (Филологија, 8, Загреб, стр. 211-217), *У поводу обраде и издавања двају фразеолошких рјечника* (Књижевни језик, VIII, 1, Сарајево, стр. 5-14), *Фразем као преводилачки проблем* (реферат на X међународном научном састанку слависта у Вукове дане, Београд, 1980). О предностима овог термина в.: Е. Фекете,

из ове области употребљавала термин *фразеологизам* у значењу које је већ наведено.⁴

2. Фразеологизми могу бити сврстани у парадигме према различитим својствима:

1. Нелингвистичким – издвајање тематских група које се односе на апстрактне предмете и радње: *краеугольный камень* – основа, главна идеја нечега (уп. *камен-темељац* у српском); *камень преткновения* – препрека, тешкоћа (уп. *камен спотицања*); *ноль внимания* – индиферентност, равнодушност (уп. Баш га брига [В. Џ.]);⁵ *турысы на колесах* – глупост, бесмислица, млатити празну сламу [В. Џ.]; *строить воздушные замки* – маштати о нечем неостварљивом (уп. *измишљати куле и градове*) итд. [Фомина 2003: 310].

2. Чисто лингвистичким – нпр. по семантичкој структури:

а) једнозначне и вишезначне, хомонимичне и антонимичне;

б) по генетској карактеристици: изворне и позајмљене. Нпр.: фразеологизам *бить баклуши* значи 'ленчарити, лењствовати', али то значење није познато ни сваком Русу. Шта су то *баклуши* и зашто их „бьют“ (тј. бију, туку) углавном је познато само лингвистима, стручњацима за етимологију и фразеологију: „бить баклуши – праздно проводить время, бездельничать. Первоначальное: раскалывать, разбивать чурбан на баклуши (чурки) для изготвления из них мелких щепных изделий (ложек, поварешек и т. п.), т. е. делать очень несложное дело; син. валять дурака (в 4. зн.), лодыря гонять“.⁶ Дакле, *бить баклуши* се није сматрало неким озбиљним ни тешким и значајним послом те је разумљиво зашто се фразеологизам *бить баклуши* везује за 'ленчарење, лењствовање' (тј. 'ленчарити, лењствовати', продавати зјала, штројити муве [В. Џ.]). Добар део фразеологизама је дакле, повезан са историјом и културом народа, с његовим обичајима и традицијом. Понекад један језик позајмљује, узима из другог језика неки изразито сликовит израз и он почиње да се употребљава паралелно у два па и више језика. Нпр.: назив Њујорка – *Велика јабука* (рус. „Большое яблоко“) – ушао је у српски и у руски језик из америчког дијалекта енглеског језика и користи се у њима у истом значењу као и у енглеском. Понекад у разним језицима постоје исти модели који се налазе у основи фразеологизма и тада се он лако препознаје и разуме, без обзира на националну припадност. Нпр. у српском и руском већ поменути фразеологизам *делать из мухи слона* – *правити од комарца магарца*; *ни рыба ни мясо* – *нити смрди нит мирише*; *ни рыба, ни девојка* [В. Џ.]; *на коне* – *(бити) на коњу*; *правая рука* – *(бити) десна рука* и сл.

Антропонимски елементи у српскохрватским фразеолошким и гномским обртима (Зборник за филологију и лингвистику, XXVII-XXVIII, Нови Сад, стр. 835, напомена 4).

⁴ В. О структури фразеологизма, Језик, XVIII, 1, Загреб, стр. 1–4. Данас је овај термин у српској лингвистици сасвим уобичајен.

⁵ В. Џ. – примедба аутора.

⁶ *Фразеологический словарь русского языка*, под. ред. А. И. Молоткова, Изд. 3-ье стереот., Москва, „Русский язык“, 1978, с. 36.

3. По лингвостилистичким особинама – нпр. сврставање фразеологизама по стилској припадности: књижевни, разговорни и сл. или по стилистичкој обојености – узвишени, пејоративни фразеологизми итд.

Синтагматски фразеолошки односи подразумевају спојивост одређеног круга лексема. Постоје фразеологизми који се по савременим језичким нормама употребљавају са једном или двама речима, тј. њихова спојивост је „затвореног типа“. Нпр. само у синтагми са лексемама: *деньги* (уп. новац) и *слова* (уп. речи) употребљава се фразеологизам *бросать (кидать) слова (деньги) на ветер* (уп. у српском: разбацити се (новцем, речима), трошити немилице (новац, речи). У првом случају значење је ‘узалудно, безразложно трошити’, а у другом – ‘брбљати без циља, узалуд’, тј. у српском имамо адекватан фразеологизам *млатити празну сламу, баје ко баба пред облак или жив ми Тодор, да се чује говор* [В. Џ.] и сл.

С друге стране постоје фразеологизми са широм спојивошћу, иако су они ограничени са становишта општејезичке употребе, нпр. *альфа* и *омега* (уп. алфа и омега) и *белые мухи* (уп. бела врана, црна овца) итд.

Указали смо на битну разлику између појединачних лексема и фразеологизама, али треба указати и на постојање таквих фразеологизама чије значење у савременом језику није једнозначно, а имају функцију номинативне синтагме, тј. не изражавају свој однос према предмету директно, већ посредно. То и јесте још једна разлика у односу на посебну лексему. Нпр. фразеологизам *бабье лето* – уп. у српском *михољско лето* и *циганско лето* као разговорни назив за ведре топле дане ране јесени. Ова номинација је посредована преко синтагме *рана јесен*, која као термин има прецизну дефиницију ‘устойчивый антициклон, регулярный в Северном полушарии’ [Фомина 2003: 318].

Ипак, фразеологизми имају и сличности са појединим лексемама. Према синтаксичком односу са другим речима фразеологизми се разликују. Неки међу њима имају, као и посебне речи, релативно слободно фразеолошко значење⁷, чија реализација претпоставља лексички широко окружење. Нпр. *в мгновение ока* – уп. за трен ока; *бездонная бочка* – уп. врећа без дна; *одним махом* – уп. у један мах; *задняя мысль* – уп. задње мисли; *заколдованный круг* – уп. зачарани круг; *путьеводная мысль* – уп. звезда водилња; *держатъ камень за пазухой (с камнем за пазухой)* – уп. гајити (носити) змију у недрима; *ставитъ в тупик* – уп. запасти у ћорсокак; *плыть по течению* – уп. пливати узводно тј. против струје, и сл. Релативно слободна су и значења тзв. фразеологизованих израза међу којима важно место припада терминолошким синтагмама: *анютины глазки* (бот.) – дан и ноћ; *грудобрюшная преграда* (анат.) – дијафрагма; *дом отдыха* – одмаралиште итд. (очигледне терминолошке лакуне). Ово нису метафоризовани фразеологизми, већ је свака реч у основном значењу.

⁷ О фразеологизмима са синтаксички везаним значењем, којих је неупоредиво мање па их нећемо разматрати говорио је Н. М. Шански. Види: Шанский Н. М., *Фразеология современного русского языка*, Москва, 1985, с. 38.

3. Што се тиче структуре фразеологизама, као што смо у наведеним примерима показали, можемо рећи да је фразеологизам синтагма од најмање две компоненте, али такође и од три, четири и више елемената.⁸ Нпр. *валять дурака* – уп. лењствовати; *кот заплакал* – уп. веома мало, ни за зуб, ни за иглен врх [В. Џ.]; *жить как кошка с собакой* – уп. живети „као миш и мачка“ или живети „као пас и мачка“; *переливать из пустого в порожнее* – уп. бавити се празним, бескорисним разговорима, пресипати из шупљег у празно [В. Џ.] и сл.

Размотримо сада мало детаљније анализу структуре фразеологизама. У даљем тексту фразеологизам-пословица-изрека посматра се у значењу *фразеолошке лакуне*. По лексичком значењу, граматичкој структури и општеграматичкој карактеристици издвајамо две основне групе фразеологизама, односно, фразеолошке лакуне:

I Фразеологизми (фразеолошке лакуне) према морфолошкој кон-груенцији саставних компоненти:

а) синтагма са придевом и именицом у номинативу: *белая ворона* – црна овца; *коломенская верста* – висок човек (лексички, ради се о фразеологизму само у руском језику, тј. лакуна је за наш језик);

б) синтагма именице у номинативу са именицом у генитиву у руском језику, а у српском номинатив именице и присвојног придева: *ящик Пандоры* – Пандорина кутија; *дух времени, манья величия* и сл. и у српском су исто или слично изражене присвојним генитивом: *дух времена, комплекс више вредности*. Оне су очигледно по пореклу позајмљени калкови из старијег језика: *задушна баба* – по жени која много прича и узалуд проводи време тако;

в) синтагма именице у номинативу са именицом у зависном падежу (у руском језику): *буря в стакане воды*⁹ – велика бука и узбуђење без разлога на српски би се могло превести калком из енглеског језика: *Много буке ни око чега* или *тресла се гора, родио се миш*; *дело в шляпе*¹⁰ – успешан завршетак, решење неког проблема, ствар је до мајстора [В. Џ.] и сл.

г) синтагма придева са предлогом (у препозицији) са именицом: *на дружеской, на короткой ноге* – бити у јако блиским, интимним односима са неким; *с незапамятных времён* – од памтивека (морфолошка лакуна) и сл.

д) синтагма глагола са именицом (с предлогом и без предлога): *бить челом*¹¹ – 1. понизно молити за нешто, 2. жалити се на кога; *сжигать мосты*

⁸ Драгана Мршевић-Радовић у српском језику фразеологизме дели на: а) компонентни фразеологизми и б) глобални фразеологизми. В. Д. Мршевић-Радовић, наведено дело, стр. 72–102.

⁹ Ради се о калку из француског језика. То су речи француског просветитеља Монтескијеа (1689 – 1755), а изречене су поводом политичких догађаја у минијатурној држави Сан Марино. Израз долази од латинске пословице *Excitare fluctus in simpulo* – подизати талас у црпки (досл.).

¹⁰ Појавио се почетком друге половине XVII века и проистекао из обичаја запослених у суду који су се узимајући мито клели у своје капе.

¹¹ По старом обичају у старој Русији молилац је падао на колена, понизно се клањајући и додирујући челом том приликом земљу или под. Чело (заст.) – чело (рус. лоб)

– палити мостове за собом (латинског порекла); *бросаться в глаза* – падати у очи; *братъ/взять в шоры (держатъ в шорах)* – присиљавати некога да се наша на одређени начин, држати некога потчињено, држати га у шаци; *быть не в своей тарелке* – наћи се у непријатној, необичној ситуацији, осећати се непријатно, у небраном грожђу [В. Џ.]; *ударати у таламбасе* – синон. ударати на сва звона, разглашавати, дићи буку око чега и сл.;

ђ) синтагма глагола с прилогом: *попасть в просак* – својом грешком се наћи у непријатном, тешком положају (ситуацији); *поставить в тупик* – довести некога у недоумицу, у тежак положај, у ћорсокак; *пойти впрок* – бити користан, од користи и сл.

е) синтагма партиципа са именицом (или именице с предлогом): *сломя голову* – наврат нанос, главом безобзира; *засучив рукава* – о вредном човеку, вредно радити; *спустя рукава* – радити алкаво скрштених руку и сл.¹²

II Фразеологизми по припадности врсти речи управног члана синтагме могу бити:

а) именски: *первая скрипка* – прва виолина; *хождение по мукам* – ход по мукама; *бездонная бочка* – врећа без дна, буре без дна и сл.;

б) глаголски: *бить челом* – покорно молити; *валить с ног* – пасти с ногу; *витать в облаках* – бити, налазити се у облацима итд.;

в) придевски: *на широкую ногу* – на високој ноzi, богато; *гол как сокол* – слободан као птица; вредан као пчела, мрав; *одним миром мазаны* – истог кова (о истим или сличним околностима), једном бојом су мазани [В. И.] и сл.;

г) адвербијални: *бок о бок* – раме уз раме; *вверх дном* – окренут наопако, наглавачке; *через пень колоду* – било како, неспретно, (урадити) итд.

д) ономатопејски: *вот тебе и на!* – ето ти на!, ето ти па се слади, па уживај!; *в добрый час!* – у правом тренутку!; *мать честная!* – часна реч!; *ни пуха ни пера!* – срећно, са срећом.

Фразеологизми као и лексичке јединице поседују својство синонимије:

У руском: *бросать слова на ветер и переливать из пустого в парожнее; валять дурака и бить баклуши; попасть в тупик, попасть впросак, сесть в колоши, бить не в своей тарелке* (са минималним разликама, али са истим основним значењем);

У српском: *пресипати из шупљега у празно, млатити празну сламу, брбљати ко баба пред облак; бела врана, црна овца; тресла се гора, родио се миш, много буке ни око чега* (калк) и сл.

4. И најзад, поредећи руски и српски језик можемо издвојити фразеологизме према степену сличности:

¹² Ово разврставање фразеологизама је рађено према руском језику. Пошто у већини случајева српски нема фразеологизме одређеног типа ради се о лакунама за чије смо „попуњавање“ морали прибећи описном превођењу за српски језик, јер се не може у потпуности сматрати применљивом и на српски језик. Зато је српска описна синтагма типа: глагол с прилогом или глагол са предлогом и именицом или без предлога најчешћа при „компензацији“ издвојених руских фразеолошких типова.

1. Фразеологизми са потпуним подударањем, тј. фразеологизам у оригиналу и фразеологизам у преводу могу бити исте лексичке структуре, састављени од међусобно еквивалентних лексичких средстава.

Неки међу њима су пореклом руски, али их је српски преузео као калкове, нпр.: *медвежья услуга* – медвеђа услуга; *переливать из пустого в порожнее* – пресипати из шупљег у празно; *камень преткновения* – камен спотицања; *жить как кошка с собакой* – живети као пас и мачка; *путеводная звезда* – звезда водилња итд.

2. Фразеологизми са делимичним подударањем, а смисаоно истоветни, односно, ако је фразеолошки обрт изворника преведен фразеологизмом, али друкчијег значења, онда је у преводу остварена еквивалентност само на плану сликовитости, не и на семантичком плану: *бок о бок* – раме уз раме; *бездонная бочка* – врећа без дна, буре без дна [В. Џ.]; *держать камень за пазухой* – гајити (носити) змију у недрима; *бросать слова на ветер* – млатити празну сламу; *бабье лето* – михољско лето; *делать из мухи слона* – правити од комарца магарца итд.

При том сликовитост изворника и сликовитост превода немају истоветно симболичко поље [Маројевић 1980: 147]. Фразеологизам може бити преведен на други језик својим фразеолошким еквивалентом, али сам тај фразеологизам не може бити преводни еквивалент. Дакле, лакуна може бити попуњена само семантички док изостаје прави фразеолошки еквивалент. У том случају фразеологизми су само једносмерно еквивалентни. Такав је случај руског фразеологизма *бабье лето*, у српском *михољско лето*, који је његов фразеолошки еквивалент али не и преводни. О чему се ради? Семантика оба фразеологизма се односи на јесењи период са неуобичајено лепим и топлим временом, скоро летњим „кад му време није“. Ипак, тај се период не поклапа: код Руса је он у септембру, а код Срба – у октобру. Дакле, постоји само једносмерна еквиваленција. Исто тако, код превођења са руског језика на српски фразеологизам *ходить вокруг да около* не бисмо могли превести фразеологизмом (*заобилазити као киша око Крагујевца*, без обзира на то што се њихова семантичка поља секу [Маројевић 1980: 152]. Наиме, руски фразеологизам би се односио на 'освајање неког циља околишно као начином да се он сигурно оствари', док у српском има значење 'избегавати околишањем да се нежељени циљ оствари, односно, избегне препрека у остваривању неког циља'.

3. Фразеологизми пак, који не постоје у једном или другом језику, могу се преводити:

а) описно или контекстуално¹³: *коломенская верста* – о високом човеку;

13 У савременој теорији превођења према С. Влахову и С. Флорину а, такође и А. В. Фјодорову, могућа су следећа три поступка у преношењу фразеолошких израза: 1. фразеолошко, 2. нефразеолошко и 3. контекстуално [Влахов, Флорин 1980: 179–207], [Фјодоров 1958: 174–179]. Њима би одговарали већ издвојени случајеви: 1. фразеологизми са потпуним подударањем; 2. фразеологизми са делимичним подударањем; 3. фразеологизми којих нема у једном или

через пень колоду – било како, неспретно урадити нешто; *пойти впрок* – неспретно урадити нешто; *бросать деньги на ветер* – расипати новац, без разлога трошити, бацати паре на гоч [В. Џ.] и сл.;

б) фразеологизмом који постоји у једном од језика тј. фразеолошки: *слонья голову* – наврат-нанос, главом без обзира; *буря в стакане воды* – тресла се гора родио се миш, много буке ни око чега итд.

5. Такође смо утврдили да фразеологизме можемо сврстати по тематици, тј. по семантичком садржају који обрађују. Тако, на пример, можемо говорити о фразеологизмима који се односе на:

1) Растојање и правац кретања: *рукой подать* – на дохват руке; *в двух шагах* – на корак одавде; *на краю света или тридевять земель* – на крају света, преко девет мора. Ови се фразеологизми употребљавају у говорном језику, а њима синонимични, са нијансом неодобравања или незадовољства далеко, су још: *у чёрта на куличках*, *у чёрта на рогах* – богу иза леђа, богу иза ногу, где је Бог рекао лаку ноћ [В. Џ.] и сл.

2) Време: *ни заря, ни свет* – пред саму зору или пре свитања; *чуть свет* – у цик зоре, у зору; *как грибы после дождя* – као печурке после кише (каже се за нешто што се одвија јако брзо); *битый час* – каже се за време узалуд потрошено; *на носу* – за нешто што предстоји и то јако брзо, напр. *экзаменационная сессия на носу* – испитни рок само што није почео; *как снег на голову* – тј. 'потпуно неочекивано, изненада'; у српском је сличан фразеологизам: *с неба па у ребра, као зец из грма*. Значење се односи на 'речено или урађено без размишљања и претходне припреме'.

3) Количину: *яблоку негде упасть* – игла нема где да падне, у толикој мери је гужва и недостатак простора. Са синонимичним значењем је фразеологизам *как сельдей в бочке* – као сардине у конзерви, или *кот наплакчал* – ни за зуб, веома мало итд.

4) Изглед и узраст: *кровь с молоком* – каже се за јаку, младу и енергичну особу. У српском постоји сличност у фразеологизму *пуцају образи, (да) све пуца; не в первой молодости* – као да је у првој младости (са дозом ироније); фразеологизми: *мокрая курица* – покисао миш, *как в воду опущен* – као да је „извађен из туршије“ или „да га је поплава избацила“, о беживотном изгледу, нерасположеном човеку. Разговорног су типа итд.

5) Човеков карактер: *мухи не обидит* – није ни мрава згазио; *не лыком шит* – и ми коња за трку имамо; *ни рыба, ни мясо* – ни риба, ни девојка, нит смрди нит мирише (каже се за неког са осредњим способностима, који се ничим не издваја); *нос задирать* – каже се за особу поносног, уображеног понашања – подигао нос, мада у српском може значити и „наљутио се“, али

другом, а који би се могао назвати мешовитим типом, јер се на њега односи „описно или контекстуално“ превођење под а) и „фразеолошко“ под б).

и „уобразио се“; *язык без костей* – нема длаке на језику, језик кости нема, а кости ломи [В. Џ.] итд.

б) Човека и његов посао (већ смо неке од њих спомињали): *засучив рукава, спуствя рукава*; али постоје и следећи: *собаку сџел* – испекао занат, мајстор свог посла, са великим искуством, професионалним знањима, прошао сито и решето [В. Џ.], и печен и варен; (*работа*) *горит в руках* – неко ради спретно, сналажљиво, све што замисли, иде му од руке [В. Џ.]; *мастер на все руки* – за све га је мајка родила, мајстор свог посла, нема што не може, има златне руке [В. Џ.]; (*он*) *большая шишка* – (он је) важна марка, заузимати руководећи посао, бити на важном месту и сл.

6. Као што смо раније већ поменули, анализа је показала да многи фразеологизми који егзистирају у оба језика вуку корен из неког другог језика. За нас је посебно интересантна чињеница да је то *старословенски језик*. Многе од ових фразеологизама смо већ користили у анализи: *камень преткновения* – камен спотицања; *хлеб засушный* – хлеб засушни; *в поте лица* – у зноју лица свог; *Фома неверный* и *Фома неверующий* – неверни Тома, и многи други. Из класичних језика воде порекло фразеологизми, као што су: *ахилсова пята* – Ахилова пета; *гордиев узел* – Гордијев чвор; *из рога изобилия* – рог изобилја; *муки Тантала* – Танталове муке итд.

7. Када је реч о етимологији и исходишту фразеологизама треба истаћи и чињеницу да су многи фразеологизми потекли из света уметничке књижевности. Тако имамо примере да су наслови многих књижевних дела, речи јунака или познатих људи временом претворени у фразеологизме. Такав је већ поменути и објашњени фразеологизам *буря в стакане воды* који представља Монтескијеове речи. Оне су свакако у вези са калком латинске пословице. Њима у српском језику одговара превод наслова Шекспирове драме *Много буке ни око чега*, што је синоним за народну мудрост *Тресла се гора, родио се миш*. Фразеологизам је постала и Његошева мудрост: *Ко на брду ак' и мало стоји, више види но онај под брдом*. Њега је Александар Шумилов, (иначе уз Јурија Кузнецова најуспешнији преводилац *Горског вијенца*,) превео на руски језик користећи трансформациони превод „Кто на гору поднялся, тот видит то, что скрыто до поры от прочих“. (види критичко издање: П. П. Негош, *Горный венец*, превод с сербског и комментарий А. Шумилов, составитель и автор Предисловия акад. Р. Мароевич, Подгорица, 1996, с. 62).

Затим, у руском се издвајају: *Горе от ума* – на српски преведено дословно, као „Невоља због памети“, а означава „неразумевање паметног човека од стране блиских му људи и тиме изазване тешкоће и непријатности“. Овај фразеологизам долази од назива комедије А. С. Грибоједова (1824). Зацело води порекло од библијског израза у *великој мудрости много је туге* и у вези је са још једном Његошевом мудрошћу: *Чаша меда иште чашу жучи: смијешане најбоље се пију*. Овај пут, поменути Шумилов, преводи дословно: „Чаша желчи

ищет чашу мёда – смешанные, легче пьются обе“ [Шумилов 1996: 64]. Такође, сличан фразеологизам је у наслову романа М. Ј. Љермонтова *Герой нашего времени* – Јунак наших дана (дословно). Овај наслов нпр. и у чешком функционише као калк, а има значење идеала одређене епохе.

Из комедије А. С. Грибоједова *Горе от ума* долази још један фразеологизам *Герой не моего романа* – није принц из мојих снова, каже се за мушкарца који се не допада женама.

Пушкинов јунак Ј. Оњегин стиже као *с корабля на бал* – са значењем ‘нагле, неочекиване смене животних ситуација, догађаја, положаја у друштву’. Ту је и Чеховљев *Человек в футляре* који је постао синоним за мизантропију која омогућава напредовање на друштвеној лествици, а са друге стране чини човека шрафом и машином мита и корупције и ограничава његову људскост калупима, стегам, тј. „футролом“.

Фразеологизми су стилски обојени изрази. Поткрепљујући наша разматрања у анализи, наводили смо фразеологизме који припадају различитим стиловима. По својој сликовитости и маркираности посебно се издвајају фразеологизми везани за разговорни стил и народне говоре, тј. дијалекте.

Морамо истаћи чињеницу да у досадашњој стилистици није довољно истражен: 1) значај, нити 2) функција и 3) место фразеологизама у структури књижевних и публицистичких дела. Све њихове стилске могућности и функције нису регистроване, изузев успутних појединачних осврта, али је посве јасно да су те могућности готово неисцрпне, како на плану лингвостилистичке анализе, тако и на плану књижевно-стилистичких истраживања. Мила Стојнић, на пример, сматра да је „најупадљивија њихова функција у хумористичкој литератури где се различито користе и сами фразеологизми и алузије на њих“ [Стојнић 1980: 16]. То је један од веома честих поступака у Чеховљевим хуморескама. Нпр.: фразеологизам *слаба женска страна* (рус. *слабая женская сторона*) употребљава у своју одбрану једна његова позамашна, снажна јунакиња која каже за себе „ја сам слаба женска страна“ у односу на свог сићушног мужа, млакоњу. У Чеховљевим *Бележницама* записан је фразеологизам „*по этой части он съел собаку*“ што је у српском језику – ‘у томе је „печен и варен“, кроз најнепријатније напоре је прошао, свачега се нагутао’ и др. (Овај фразеологизам је преведен буквално, али се у преводу губи цео ефекат уколико тог израза нема.)

Сликовитост и метафорична многозначност фразеологизма у неким делима развија се у метафорички низ састављен од „зависних метафора“ чије се значење у датом конкретном случају изводи из основног фразеологизма [Стојнић 1980: 17]. Тако, на пример, јунак романа *Дванаест столица* Иљфа и Петрова, Остап Бендер, као лајтмотив и структурни подстрек својих поступака има узречицу-фразеологизам *лед је кренуо* (рус. *лёд двинулся*). Међутим, овај сликовит фразеологизам трансформисао се у сликовит израз стварности која је као „разливена река“ омеђена „обалама“ и својим токовима носи предмете и људе ка „отвореном мору“ авантура. Нови фразеологизам *плива-*

ти против струје (рус. *плыть по течению*) на свој начин пресеца тај метафорични низ.

Најзад, можемо закључити да је анализа фразеолошких лакуна у руском и српском језику била веома занимљив пројекат који је због њихове разноврсности, сликовитости и маркантности дао значајне резултате у лингвистичком и, нарочито у преводилачком погледу.

Литература

- Баско Н. В., *Русские фразеологизмы – легко и интересно*, Москва, 2003.
- Влахов С., Флорин С., *Непереводимое в переводе*, „Международные отношения“, Москва, 1980., (Прев. Матеј Роде, *Непереводиво у преводу*, „Мостови“, Београд, 1983.).
- Влахов С., Флорин С., *Непереводимое в переводе*, Изд. 2-е. испр. и доп., Москва, 1986.
- Жуков В. П., *Семантика фразеологических оборотов*, Москва, 1978.
- Калинин А. В., *Лексика русского языка*, Москва, 1978.
- Листрова – Правда Ю. Т., *Русский язык и культура*, Воронеж, 2004.
- Маројевић Р., *Фразеолошки проблеми превођења* (Преводна књижевност: Зборник радова Четвртих београдских преводилачких сусрета, Београд, 1980, 146–153). Верзија на руском језику: *Проблема перевода фразеологизмов на родственный славянский язык*, Тетради переводчика 20 (Москва, 1983), 49–57.
- Мокиенко В. М., *Славянская фразеология*, М., 1989.
- Молотков А. И., *Основы фразеологии русского языка*, Л., 1977.
- Мршевић-Радовић Д., *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме* (у савременом српскохрватском језику), Београд, 1987.
- О структури фразеологизма*, Језик, XVIII, 1, Загреб,
- Стојнић М., *О превођењу књижевног текста*, Сарајево, 1980.
- Фёдоров А. В., *Введение в теорию перевода (лингвистические проблемы)*, Изд. 2-е, перер., Москва, 1958.
- Шанский Н. М., *Фразеология современного русского языка*, Москва, 1985.

Виолета Џонић

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ ВРОДЕ ЛАКУН (НА КОРПУСЕ РУССКОГО И СЕРБСКОГО ЯЗЫКОВ)

Резюме: Фразеологизмы представляют собой очень сложные лексические единицы не только по своей особенной структуре, но и по своей многозначности. Они также являются отражением национального сознания народа, зеркалом традиций разных наций и их нелегко исследовать. Поэтому настоящая работа и явилась попыткой во первых описать природу фразеологизмов, а потом и классифицировать фразеологизмы, имея в виду их сложность и специфику на фоне русского и сербского языков. обстоятельный анализ охватил как языковые, так и неязыковые характеристики фразеологизмов. В рамках языковых особенностей выделены и разные критерии для их классификации: семантический состав, лингвостилистические свойства и т.п.

Ключевые слова: фразеологическая лакуна, фразем, фразеологический оборот, связывание